

## СТАНОВЛЕННЯ СИСТЕМИ ПІДГОТОВКИ ПЕДАГОГІЧНИХ КАДРІВ У ФРАНЦІЇ (1879-1960 РР.)

*У статті проаналізовано розвиток системи підготовки педагогічних кадрів у Франції з 1879 по 1960 рр. Доведено, що французька педагогічна освіта в зазначений часовий період продовжує двоїстість попереднього століття: з гарною підготовкою, зі своїми традиціями й завданнями підготовки вчителів початкових шкіл з одного боку, і поверхневою підготовкою викладачів середніх шкіл – з іншого.*

Актуальність даного дослідження зумовлена важливістю для української педагогічної науки звернення до передового педагогічного досвіду європейських країн. Приєднання України до Болонської декларації надає певного прискорення вітчизняному руху з підвищення якості освіти в навчальних закладах, які здійснюють професійну підготовку педагогів. Тому особливий інтерес для нас становить досвід підготовки педагогічних кадрів у Франції. Протягом останніх століть політична та педагогічна громадськість цієї країни працювали над пошуком удосконаленої моделі функціонування системи підготовки вчителів. Звернення ж до історико-педагогічного аналізу розвитку педагогічної освіти будь-якої країни дозволяє не тільки пізнати і дослідити її історичний аспект, а й допомагає цілісно розглянути сучасну організацію професійно-педагогічної підготовки викладачів.

Увагу багатьох вітчизняних учених привертають педагогічні досягнення Франції (О. Авксентьєва, О. Алексєєва, О. Бажановська, Л. Зязюн, Г. Крючков, Н. Лавриченко, А. Максименко, О. Матієнко, Л. Пуховська, О. Романенко, О. Сухомлинська, Т. Швець). В історико-педагогічних публікаціях, безсумнівно, аналізуються проблеми, що пов'язані з розвитком професійної підготовки вчителів в історичному аспекті. Проте особливості розвитку французької педагогічної освіти в період з 1879 по 1960 рр. у них викладені описово і стисло. У зв'язку з цим, мета статті полягає у виявленні особливостей розвитку системи підготовки вчителів у Франції в той саме час, коли шкільна система пізнає першу хвилю росту кількості учнів і коли тривалість шкільного навчання збільшується до 16 років.

Уведення офіційної масової інституціональної підготовки вчителів початкових шкіл у Франції пов'язано з виходом у світ закону Гізо у 1833 році. З того часу французька педагогічна освіта знає неоднозначного ставлення до організації освіти вчителів. Із зміною соціально-політичної ситуації в країні змінювалося й становище вчителів: від державної політики поваги й шанування вчителів до повсюдних гонінь і репресій; від створення спеціалізованих навчальних педагогічних закладів до повного їх усунення та організації процесу освіти вчителів у навчальних закладах системи початкового навчання.

Радикальні заходи щодо реорганізації початкової школи й професійної підготовки її вчителів у Франції були вжиті тільки після заснування III Республіки (1871-1899 рр.). Міністр народної освіти Жуль Феррі (Jules Ferry) почав реформування освіти із закону про Нормальні школи. 9 серпня 1879 року виходить у світ основний закон про організацію нових Нормальних шкіл. Цей момент можна розглядати як початок нового етапу в становленні й розвитку системи педагогічної освіти у Франції. Оскільки на порядок денний було поставлене питання не тільки про професійну інституціональну підготовку вчителів початкових шкіл, але й про освіту викладачів середньої та вищої шкіл. Відповідно до положень закону Ж. Феррі підготовку вчителів початкової ланки здійснювали Початкові нормальні школи (фр. *Ecole normale primaire*), а середньої – Вищі нормальні школи (фр. *Ecole normale supérieure*). На думку Міністра народної освіти, успіх освіти визначається діяльністю навчальних закладів з підготовки вчителів: "Немає народної освіти без Нормальних шкіл", – зазначає Ж. Феррі [1].

Цей закон оновлює обов'язок кожного департаменту утримувати навчальний заклад з підготовки вчителів і походить із пропозиції Поля Берта від 14 січня 1878 року. Представлена ним доповідь 1 квітня 1878 обговорювалася Палатою депутатів 8 червня 1878 і 20 березня 1879 року. Закон мав головною метою поставити дівчаток у рівне становище з хлопчиками й у зв'язку з цим зобов'язував департаменти створювати жіночі Нормальні школи. У статті 1 зазначено: кожний департамент повинен буде створити Нормальну школу для вчителів і окрему Нормальну школу для вчительок [1].

Відзначимо, що у Франції Нормальна школа належала до закритих навчальних закладів, тобто студенти в них жили під час навчання. У зв'язку з цим усі вони призначалися лише для осіб однієї статі. Наголосимо, що республіканці приділяли особливу увагу навчанню дівчат, оскільки вони вважали, що добре навчені матері можуть виховати, у свою чергу, гарних синів для республіки.

У зв'язку з відкриттям нових навчальних закладів із метою забезпечити жіночі Нормальні школи викладацьким складом високого професійного рівня Ж. Феррі 13 липня 1880 року видає Декрет про створення першої Вищої нормальної школи для вчительок у Фонтене-о-Роз (Fontenay-aux-Roses). Мета створення Вищої нормальної школи для вчительок – підготувати дівчат до викладання й керування в жіночих Початкових нормальних школах.

Після створення Вищої нормальної школи для вчительок у Фонтене-о-Роз Декретом від 30 грудня 1882 року створюється в Сен-Клу (Saint-Cloud) її еквівалент для вчителів. Чоловіча Вища нормальна школа у Сен-Клу замінила собою лекції, закінчення яких вело до отримання сертифіката на викладання в Нормальних школах для вчителів, заснованого постановою від 9 березня 1881 року [1].

Для вступу до Нормальної школи здобувач повинен був досягти 16-річного віку, але бути не старше 18 років. Вступники складали письмовий і усний "іспити". Навчання й утримання в Нормальній школі були за рахунок держави й тривало три роки. Уряд третьої республіки надавав справі народної освіти першорядного значення й стежив за тим, щоб школа, урядова або приватна, перебувала лише в руках осіб, підготовлених до вчительської праці спеціальними заняттями й перевіреними потім шляхом публічного випробування. Тому 16 червня 1881 р. французький уряд видав закон, що вимагав наявність диплома від усіх учителів. "Ніхто не може бути вчителем приватної або суспільної початкової школи чи помічником учителя, не маючи на те відповідного диплома" [1]. У другій статті зазначеного закону такі ж вимоги ставилися до тих, хто працював у материнських школах. Названий закон давав "річний термін, протягом якого всі особи, які займали місця вчителя або вчительок без відповідного диплома, повинні були витримати встановлене випробування" [1].

Закінчення Нормальної школи не давало само по собі ще ніяких прав. Учителі й учительки у Франції ділилися на дві важливі категорії: штатні й тимчасові. Для того, щоб стати штатним учителем, необхідно було отримати після особливого випробування атестат про педагогічні здібності. Цей атестат був найвищим дипломом учителя початкової школи. Іспит на атестат про педагогічні здібності – це іспит, що складався з теоретичного випробування (твору на тему освіти або виховання) і практичного випробування. Практичне випробування складалося з уроків, які давав кандидат протягом трьох годин у своєму класі в присутності особливої комісії. Потім протягом 20 хвилин викладач відповідав на питання комісії з приводу написаного ним твору. Як було зазначено вище, витримавши це випробування, учитель у 22 роки мав можливість досягти найвищого звання, більшого жалування й найбільших шансів на подальше його збільшення з часом [1]. Отже, права на викладання педагог одержував тільки після складного випробування, на яке за законом (ст. 76 декрету президента від 18 січня 1887 р.) зобов'язані були з'явитися всі слухачі вчительських інститутів по закінченні трирічних занять.

Існувало ще два дипломи, з якими допускалися вчителі до викладання: елементарне й вище свідоцтва. Перше давалося після іспиту, який охоплював повний курс початкової школи (три дворічних курси). Для отримання вищого атестата необхідно було витримати публічний іспит, до якого допускалися молоді люди не молодше 18 років, які мали елементарне свідоцтво. Іспит проходив двічі на рік і проводився в головному місті департаменту. Призначалася спеціальна комісія з 7 осіб, у складі якої повинно бути не менше 2 інспекторів народної освіти [1].

Підготовка в Нормальних школах тривала 3 роки й мала комплексний характер одночасно з різних дисциплін і педагогіки [2: 13]. Вона була реорганізована в 1909 році таким чином: два роки загальної підготовки й потім рік педагогічної. У 1920 році повертаються до комплексної підготовки, при якій наявність на момент вступу до Нормальної школи диплома про вищу освіту (фр. *brévet supérieur*) є обов'язковою для всіх учителів, і в 1932 році він стає затвердженою нормою.

Середня освіта не мала свого закладу для підготовки викладачів (за винятком двох Вищих Нормальних шкіл). Наприкінці XIX і початку XX століть більшість учителів колежів і ліцеїв було підготовлено за системою "виробничого учнівства", тобто проходили підготовку на робочому місці. Викладачі починали репетиторами, складали екзамени на ступінь ліценціата й отримували дозвіл на викладацьку діяльність. Навчання у Вищій Нормальній школі й агрегація (загальнонаціональний конкурс на заміщення посади викладача ліцею або ВНЗ) стосувалися еліти професії: незначна частина претендентів із високим рівнем інтелектуального розвитку задавала тон. Саме з цих кандидатур обирали ректорів академій, генеральних інспекторів та ін.

У кінці XIX століття університетські факультети намагаються організувати підготовку до агрегації, і число тих, хто бере участь у конкурсі, зросло. Завдяки цьому значно збільшилося й число докторів наук у період між двома війнами. Але якщо академічна підготовка вчителів була посилена, то їхня педагогічна підготовка залишалася слабкою. На початку XX століття робилися спроби організувати конференції на факультетах університетів з питань викладання. "Розвиток педагогіки у Франції" Е. Дюркгейма – це приклад подібної педагогічної освіти. У 1929 році ввели обов'язкове стажування для вчителів перед проходженням за конкурсом. Але щоб не компрометувати їх, його зробили досить скромним: участь у 12 теоретичних конференціях і педагогічній практиці протягом трьох тижнів у класі [2].

Вивчаючи подальші зміни, які відбулися в процесі розвитку педагогічної освіти у Франції у першій половині XX століття, варто окремо зупинитися на періоді режиму Віші, який привніс у педагогічну підготовку три зміни. Перша торкнулася вчителів початкової школи, що була розцінена як недостатня й поверхнева. У своєму проєкті 1937 року міністр Народного фронту Ж. Зе (J. Zay) запропонував зробити отримання ступеня бакалавра обов'язковим для майбутніх вчителів початкової школи. Віші, з одного боку, схвалив цей крок. Але відразу негайно вирішив скасувати Нормальні школи, які назвав "світськими семінарами" [2: 13].

Під час існування режиму Віші Нормальні школи були перетворені на Інститути професійної підготовки (фр. *Institut de formation professionnelle*). У них учителі-учні проходили протягом року професійну підготовку, потім складали екзамен на ступінь бакалавра. Після звільнення Франції в країні відновили Нормальні школи, але вже не змогли повернутися назад до ступеня бакалавра. Ці школи здійснювали підготовку своїх учителів-учнів, включаючи професійну підготовку впродовж ще одного додаткового року. Ця зміна призвела до того, що більшість випускників Нормальних шкіл, які з моменту створення були призначені для підготовки вчителів початкового навчання, отримали кваліфікацію викладачів середніх шкіл, і зазнали трансформації вимоги до їхньої професійної діяльності.

Друга зміна була викликана входженням Вищої професійної школи до системи середнього навчання в 1941 році. У зв'язку з цим, основна частина викладачів професійних і Нормальних шкіл була скасована й замінена новим персоналом: штатними викладачами, які підтвердили свою придатність для роботи в колежах,

витримавши конкурс на отримання відповідного сертифіката (фр. Certificat d'aptitude à l'enseignement des collèges – CAEC). Він супроводжувався річним стажуванням у навчальних закладах. Цей сертифікат було змінено в 1950 році на сертифікат, що дозволяє викладати в системі середнього навчання (Certificat d'aptitude au professorat de l'enseignement du second degre – CAPES).

Третя зміна пов'язана зі створенням центрів з професійного навчання й організацією професійної підготовки робітників у школі. З цього моменту необхідно було здійснювати набір на роботу й готувати викладачів радикально нового типу. Тому у 1945 році у Франції були створені Національні нормальні школи професійної підготовки (фр. Ecole normale nationale d'apprentissage – ENNA), які за 2 роки навчали як викладачів загальної, так і ремісничої освіти. Нормальними цих шкіл могли стати робітники, які мали не менше 5 років стажу роботи на підприємстві. Як показує практика, витримавши спеціальний конкурс, викладачі Національних нормальних шкіл виявили високий рівень професіоналізму й компетентності в справі освіти вчителів.

Однак аналіз наукових досліджень з історії французької педагогічної освіти свідчить про те, що кардинальних змін, які змогли б удосконалити підготовку педагогічних кадрів у Франції в 40-і роки, не відбулося. Система підготовки педагогічних кадрів залишалася малоефективною, яка не відповідала вимогам часу. У зв'язку з цим наступним нашим кроком у вивченні особливостей еволюції французької системи підготовки педагогів буде звернення до післявоєнної діяльності з реформування системи освіти так званого руху реформаторів. Слід відзначити, що довоєнні реформатори не приділяли проблемі підготовки викладачів належної уваги. А ось робота комісії, очолюваної П. Ланжевром (P. Langevin), а потім А. Валлоном (H. Wallon) (1944-1947 рр.), мала особливе прогресивне значення для подальшого розвитку французької педагогічної освіти.

У чому ж полягав передовий характер роботи комісії реформаторів у галузі вдосконалення професійної підготовки вчителів. У вазі депутатів Парламенту комісія запропонувала свій проект закону (фр. Projet Langevin-Wallon), у якому обґрунтувала нагальну потребу реформування всієї системи освіти й педагогічної зокрема.

У проекті зазначається, що, незважаючи на те, що французька освіта здавна має всесвітнє визнання, стало очевидним, що вона повинна бути реорганізована. "Реформа всеосяжна є необхідною й невідкладною: сучасна організація нашої освіти породжує в дійсності виправдану критику й не дозволяє їй виконувати повною мірою роль, яку освіта повинна була б виконувати в сучасній демократичній державі" [3]. Тобто, на думку членів комісії, вона вже не відповідала вимогам часу. Називаючи існуючу систему навчання "розрізною конструкцією", вони наполягали на створенні "чітко впорядкованої системи, що здатна задовольнити всі потреби" [3].

Необхідність проведення реформ у проекті обґрунтовується кількома аргументами. Насамперед, комісія вказує на те, що структура освіти повинна в дійсності відповідати соціальній організації. А у Франції ось уже п'ятдесят років освіта глибоко не реформувалася. Соціальна ж структура, навпроти, зазнала швидкої еволюції й глибоких трансформацій. А саме: техногенність, використання нових енергетичних джерел, розвиток транспортних засобів і засобів зв'язку, індустріалізація, збільшення виробництва, масове залучення жінок до економічного життя країни, поширення обов'язкової початкової освіти – кардинально змінили умови життя й соціальну організацію країни. Швидкість і розмах економічного прогресу породили проблему прийому на роботу все більш і більш чисельного адміністративного та інженерно-технічного персоналу. У зв'язку з цим, актуалізується проблема обов'язкової початкової освіти для робітників. Буржуазія, що дотепер по праву спадщини була покликана займати відповідальні й керівні посади, не є відтепер єдиною.

Як бачимо, французькі реформатори зробили надзвичайно важливий крок в осмисленні проблеми необхідності перебудови системи освіти, організація якої в цей період не відповідала більше ні економічним, ні соціальним умовам розвитку суспільства. Ці міркування впритул підводять нас до проблеми організації підготовки вчителів у Франції в середині ХХ століття, від вирішення якої, на думку членів комісії Ланжевена-Валлона, залежав подальший розвиток країни в цілому [3: 16-18].

Реформатори, насамперед, пропонували чітко диференціювати вчителів загальноосвітнього напрямку й викладачів спеціалізованої підготовки. Перші повинні були викладати тільки в школі, інші – у випускному циклі, і разом вони повинні були співробітничати в циклі орієнтації.

План реформування ставив у рівні умови вчителів загальноосвітнього напрямку й викладачів спеціалізованої підготовки як у плані професійної підготовки, так і в плані оплати праці. Він передбачав набирати майбутніх викладачів після отримання ступеня бакалавра й зобов'язувати їх спочатку проходити два роки доуніверситетської підготовки (фр. Formation préuniversitaire) у Нормальних школах. Відповідно до плану Ланжевена-Валлона вони там отримують подвійну підготовку: теоретичну й практичну. З одного боку, вони будуть мати можливість працювати зі школярами в базових школах. І з іншого – їх будуть готувати залежно від обраної спеціальності до теоретичної університетської освіти. Таким чином, Нормальні школи деякою мірою ставали циклом професійної орієнтації в межах доуніверситетської підготовки [3; 2: 14].

Потім майбутні вчителі повинні були навчатися в університеті ще два роки до отримання ступеня ліценціата. Плюс ще рік стажування, практичні заліки, і вони можуть працювати штатними викладачами [2: 14].

Конкурс "Агрегація" був збережений. Для того, щоб викладати в системі доуніверситетської освіти, необхідно було стати викладачем-агреже. У ньому можна було брати участь після двох років університетської освіти й отримання диплома ліценціата або після року наукової праці. Відзначимо, що до цього часу у Франції вже існували чотири Вищих Нормальних школи, які здійснювали підготовку до конкурсу: у Сен-Клу, Фонтене, Ульме (d'Ulm) і Севре (Sèvres). Вищі Нормальні школи готували майбутніх інспекторів системи освіти, директорів освітніх центрів, викладачів Нормальних шкіл.

Однак реформа Ланжевена-Валлона не була здійснена в реальності. Схема перетворення педагогічної освіти, що пропонували реформатори, знайде своє застосування лише через півстоліття. Ми згодні з думкою французького фахівця в галузі історії освіти А. Проста (Antoine Prost), який вважав, що причина невдачі законопроекту полягала в такому: ніхто з учасників педагогічного процесу не був задіяний у процесі реформування [2: 15].

На його думку, успіх будь-якого реформування залежить від того, наскільки узгоджуються його доцільність і сутність з цілями різних учасників процесу. У своїй статті, присвяченій розвитку французької системи підготовки викладачів з 1960 по 1990 роки, А. Прост виділяє чотири групи учасників педагогічного процесу. Серед них він називає керівництво й реформаторів, працюючих викладачів, методистів і громадськість [2: 10].

А в 50-і роки у Франції питання покращення функціонування педагогічної освіти не викликало особливого інтересу. Для керівників системи освіти така поспішність вимагала перетворень, що поглинають кредити. Що стосується самих викладачів, те цей проект їм здавався досить віддаленим від проблем і потреб часу. Профспілкові організації, що захищають права педагогів (фр. Syndicat National Interprofessionnel), були поглинені боротьбою з втратою "класовості", до якої призвело створення єдиної шкали виплати зарплати держслужбовцям. Викладачі Нормальних шкіл не виявили ніякого інтересу до реформи, а університетські викладачі не вважали, що їх це стосується [2: 11].

А. Прост указує ще на одну причину невдачі спроби покращення професійної підготовки вчителів: П. Ланжевен і А. Валлон були комуністами. Їхній план вважався в уряді занадто "червоним" для більшості, і до того ж він не знайшов підтримки в соратників, тобто членів комуністичної партії. Їх пріоритетами яких у той момент була холодна війна [2: 15].

Отже, аналіз особливостей розвитку педагогічної освіти у Франції в період з 1879 по 1960 рр. дозволяє нам зробити висновок про те, що наприкінці XIX та в перших двох третинах XX століть, навіть коли шкільна система пізнає першу хвилю росту кількості учнів і коли тривалість шкільного навчання збільшується до 16 років, французька система підготовки вчителів зазнає скромних змін. Як бачимо, для даного етапу характерно: поступальний розвиток і вдосконалення системи підготовки вчителів початкової школи та створення перших навчальних закладів для освіти викладачів середньої й вищої шкіл. Однак ситуація у французькій педосвіті в першій половині XX століття продовжує двоїстість попереднього століття: з гарною підготовкою, зі своїми традиціями й завданнями підготовки вчителів початкових шкіл, що проводилася в спеціалізованих навчальних закладах, які називаються Початковими нормальними школами, з одного боку, і поверхневою підготовкою викладачів середніх шкіл – з іншого. Саме в цей період політичною й педагогічною громадськістю гостро усвідомлюється необхідність удосконалення професійної підготовки педагогів; намічається рух у бік реформи, тому що стає цілком очевидним, що консерватизм, який зберігається в освіті вчителів, призводить до недостатнього рівня їхньої компетенції як у початкових школах, так і в середніх.

Звичайно, у межах однієї статті важко представити всі етапи становлення та розвитку французької системи підготовки педагогічних кадрів в повному обсязі, тому перспективи подальшої розробки вбачаємо у вивченні особливостей розвитку освіти викладачів у другій половині XX століття, яка знаменна численними перетвореннями й реформами в цій галузі.

#### СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. La formation des maîtres en France: 1792 – 1914. Recueil de textes officiels // Textes officiels réunis par M. Grandière, R. Paris et D. Galloyer. – INRP, 2007. – 784 p.
2. Prost A. L'évolution de la formation des enseignants de 1960 à 1990 // Recherche et formation: Formation continue des enseignants. – № 32. – P. 9 – 24.
3. Projet Langevin-Wallon: Formation des maîtres / <http://perso.wanadoo.fr/claude.rochet/ecole/cadrec.html/>.
4. Landsheere V. L'éducation et la formation. – Presses Universitaires de France. – 1992. – 736 p.

Матеріал надійшов до редколегії 19.05.2008 р.

#### ***Харченко Т.Г. Становление системы подготовки педагогических кадров во Франции (1879-1960).***

*В статье рассмотрено развитие системы подготовки педагогических кадров во Франции с 1879 по 1960 гг. Доказано, что французское педагогическое образование в обозначенный период продолжает двойственность предшествующего столетия: с достойной подготовкой, со своими традициями и целями образования учителей начальной школы с одной стороны, и поверхностной подготовкой преподавателей средних школ – с другой.*

#### ***Kharchenko T.H. The Formation of the Pedagogical Specialists' Training System in France (1879-1960).***

*The development of the pedagogical specialists' training system from 1879 till 1960 has been viewed in the article. It has been proved that the French pedagogical education in the above mentioned period continues the duality of the previous century: with the adequate training, own traditions and aims of the primary school teachers' education on the one hand and superficial training of secondary school teachers on the other hand.*